

A harmadik fejezet más szervekkel való együttműködésről számol be, elsőként az MTA-val közösen működtetett *Domus (Domus Hungarica Scientiarum et Artium)* ösztöndíjrendszeréről, amelynek keretében külföldi magyar kutatók pályázati alapon meghatározott ideig magyarországi intézményekben folytathatnak kutatómunkát.

A negyedik fejezet a Magyar Felsőoktatásért és Kutatásért Alapítvány tevékenységével foglalkozik, amelyik többek között a Magyary Zoltán posztdoktori ösztöndíjat is működteti. Végül a rövid ötödik fejezet az Országos Kiemelésű Társadalomtudó-

mányi Kutatások Közalapítvány működéséről számol be.

A kiadvány végén megtaláljuk még az OM Tudományos Ügyek Főosztálya vezetőinek és munkatársainak adatait, továbbá a Függelékben a MAB állásfoglalását a Doktori Iskolák létesítéséről és működéséről, továbbá az 1996 és 2000 között odaítélt PhD/DLA fokozatokra vonatkozó adatokat részletes táblázatokban.

(Kutatás és Fejlesztés a felsőoktatásban, Magyar Felsőoktatás, Bp., 2001. 78 o.)

Berényi Dénes
az MTA rendes tagja

Közéleti kommunikáció

*Szerkesztette: Buda Béla
és Sárközy Erika*

Az Erasmus könyvek sorozat harmadik köteteként megjelent válogatás szerkesztői és szerzői eddig hiányzó, új színfoltokat festenek a kommunikációról szóló ismeretek térképére. A kötet a társadalmi kommunikáció egy fontos vetületével, a közéleti kommunikációval foglalkozik. A szerkesztők kiinduló hipotézise az, hogy napjaink szerteágazó, nagyarányú és lenyűgöző társadalmi átalakulási folyamata közepette a társadalmi kommunikáció világában a leggyorsabb és legmarkánsabb a változás. Ennek megragadásához, átlátásához nagy szükség volna megfelelő elméletre, megbízható módszerre, jól használható fogalmi apparátusra. Az Erasmus-munkacsoport a szokványos, a társadalmi kommunikációt egyetlen rendszerként kezelő kutatói hozzáállással szemben, áttekinthetőbb és differenciáltabb viszonyulást javasolva, inkább egymással fedésben, kölcsönhatásban, antagonizmusban és dinamikus viszonyban álló rendszerekről beszél. E rendszerek egyike a közéleti kommunikáció. A munkacsoport kutatói a társadalmi válto-

zásokat ebben a mezőben látják leginkább vizsgálhatónak.

A szerkesztők véleménye szerint a kétpólusú világ megszűnése, a kommunizmus széthullása, a Nyugat győzelme nem annyira gazdasági és katonai-technológiai tényezőkkel magyarázható, mint a kommunikációs eszközök és a közéleti kommunikációs fórumok diadalával. Ez a társadalomelméleti szempontból nagy horderejű gondolat mind a társadalmi rend alapjának a termelési módot, illetve gazdasági viszonyokat tekintő marxista, mind pedig a társadalmi viszonyok és politikai intézmények általános modelljének a háborút tartó, Hérakleitosztól Hobbesson át Foucault-ig ívelő, bölcséleti hagyománnyal vitába száll.

A kommunikációs közösségek és eszközök meghatározóak az ember élet- és fejlődőképessége szempontjából. A kommunikációs fórumok (közösségek, civil szervezetek, szabad sajtó, illetve média, demokratikus politikai folyamatok) felszabadítják az alkotóerőt. Ugyanakkor a közéleti kommunikációs technika változásai hozzájárulhatnak a hagyományos részvételi formák változásához. Az új kommunikációs eszközök révén többféle szerepben lehetünk a közélet tényezői. A kötet egy-egy

részt szentel a közéleti kommunikáció főbb színterei, valamint a digitális kultúra és információs társadalom témakörének. Emellett önálló részt alkotnak a közéleti kommunikáció alapvetését adó tanulmányok.

A szerkesztők előszaván kívül nyolc tanulmányt magában foglaló kötet szerzői közül három foglalkozik részletesebben a közélet ismerveinek meghatározásával. Horányi Özséb szerint nem lehet egyetlen fogalomról beszélni, hanem csak a közélet kategóriájának különböző használatairól. A közélet kommunikatív szintéren, valamely kollektív ágens nyilvánosságában folyik. A fontosabb használatok közé az állami vezető szervek munkájával, a közösség politikai, társadalmi életével, a közérdekű tevékenységgel kapcsolatosakat sorolja. Terestyéni Tamás a közéletet a társadalmi önszabályozás egyik legfőbb eszközeként számon tartott nyilvánossággal hozza összefüggésbe. Ő az intézményi és civil szférának a nyilvánosságban megjelenő aktivitását nevezi társadalmi-politikai köz-

életnek. Mindenekelőtt a közügyeknek, az aktorok önreprezentációjának és pozícióharcának, s az intézményi és civil szféra találkozásának tulajdonít jellegzetes közéleti aktivitást. Sárközy Erika viszont, Gombár Csaba értelmezéséből kiindulva, a magánéleten túli, intézményesen zajló, sajátos nyilvánosságú, érdekképző, érdekszervező és érdekvényesítő társadalmi tevékenységben adja meg a közélet ismertetőjegyeit.

A közélet meghatározásának sokszínűsége csak egyik példája a kötetben megjelenő gondolatok heterogenitásának. Igazi szerkesztői bravúr volt a tárgykörök más-más rétegeinek hangsúlyt adó, stílári szempontból is különböző szerzők tanulmányait úgy összeválogatni és elrendezni, hogy kitapinthatóvá váljon az a közös talaj és cselekvési feladat, ahol a különféle kezdeményezések hatásukat megsokszorozva futnak össze.

A szerzők igyekeznek számba venni és kifejtteni mindazt, ami a közéletben tematizálódott. (Tematizáció az a folyamat, amelyben egy korábban nem kommunikált, kommunikálhatatlannak tűnő téma kommunikálttá válik, illetve amikor megváltozik a téma kommunikálásának módja.) Horányi a kívánatos változás szempontjából döntő „többlet”-felkészültség és a „kritikus különbség” elemzésével nemcsak saját szellemi mozgásterét szélesíti és mélyíti, de az olvasót is segíti a tematizáció mechanizmusának megértésében. Az autonóm hangvételi írásban a szerző modellalkotó képessége, ereje is megmutatkozik.

Terestyéni főként játékelméleti keretben próbálja megragadni a közélet együttműködő, kooperatív és versengő, konfrontatív jelenségeit. A kommunista rendszer túlélő örökségét, a hatalomban levő közszereplők mediatizált, közfigyelmet lekötő ünnepeit, tűzijátékait és egyéb rendez-

vényeit leírva, a szerző egyre lendületesebben, mind nagyobb hévvel merül bele a magyarországi közéleti kommunikáció defektusainak magyarázatába.

Továbbgondolásra méltó érvek és szempontok olvashatók a kötetnek abban a tanulmányában, amely az angol nyelv, a „világangol” gazdasági, kulturális, politikai és tudományos globalizációban betöltött szerepét kutatja. A jelenlegi tendencia azt sejteti, hogy az angol lesz az Európai Unió minden tagországában beszélt közös második nyelv. Az EU várhatóan épp az újabb államok csatlakozása okán bírálja majd felül azt az álláspontját, hogy minden tagállam nyelvének egyenlő státust biztosítson. Az EU költségvetésében a nyelvvel (tolmácsolás, fordítás) kapcsolatos költségek már most is rendkívül magasak, a költségvetés 1/3-át teszik ki. A tudás, az információ, a kereskedelem és a technológiák cseréjének esélyét fokozó nyelvi globalizáció még nem feltétlenül jelenti az állampolgárokra kényszerített „újbeszéd” orwelli víziójának beteljesülését. Számos fejlett országban a globalizációval párhuzamosan növekszik és erősödik a lokalizáció, a regionalizmus, a nyelvi és kulturális sokszínűség igénye. A tanulmány szerzője, Schleicher Nóra a nyelvtervezés, a nyelvhasználat tudatos befolyásolására tett instrumentális és szociolingvisztikai kísérleteket, illetve megközelítéseket is tárgyalja.

„A politika már kommunikál, de a társadalom még nem érti”, fogalmazza meg aforisztikusan Sárközy Erika. Ezt a jelenséget a magyar politikai kultúrában az a tapasztalat teszi különösen rejtélyessé és kutatói szempontból is izgalmassá, amely szerint a magyar élőbeszéd hibás és igénytelen, s a társadalom szokatlanul toleráns ezzel az igénytelenséggel szemben. Amennyiben az élőbeszéd mintegy kódoltan hibás, úgy szinte lehetetlen észrevenni, megkülönböztetni a nem kulturálisan

kódolt, egyéni konfliktusokkal, krízissel, elhárító- és megküzdő mechanizmusokkal összefüggő szabálytalan nyelvhasználatot. Sárközy politikai kultúráról szóló tanulmánya igen hasznos azok számára, akik hipotéziseket generáló kutatói kérdések felvetéséhez keresnek inspirációt.

Számos tanulsággal szolgál az egyházak közéleti szereplését vizsgáló írás. Horányi Özséb és Szilczl Dóra szerint az egyházak a társadalmat érintő fontos kérdésekben gyakran elzárkóznak az érdemi megközelítéstől. Az elmúlt évtized új kihívásait az egyházak szinte nem vették észre, egyszerűen elmentek mellettük. Az egyházak így aligha képesek megfelelően betölteni norma- és érték közvetítő hivatásukat. A szerzők a vallási funkciók és diszfunkciók vizsgálatával járulnak hozzá az egyházak társadalmi integrációt érintő szerepének kutatásához.

Igen aktuális Ferencz Zoltánnak a helyi társadalmak kommunikációs stratégiáiról szóló tanulmánya. A szerző felsorolja a sikeres önkormányzat jellemzőit. E sorban elsőként a lakossággal való kommunikálás minőségét és mennyiségét említi. Ez a lakossági támogatás megszerzésének kulcsa. Noha az 1990. évi önkormányzatokról szóló törvény négy évvel későbbi módosítása előírja, hogy az önkormányzati testületekbe és bizottságokba, tanácskozási joggal civil szervezeteket is be kell vonni, a civil szervezetek zöme máig sem kap meghívást a testületekbe és bizottságokba. A civil szervezeteket kompetenciájuk megkérdőjelezése szinte belekényszeríti az ellenzéki szerepkörbe. A polgárok nagy része nincs tisztában az önkormányzat és a központi államigazgatás helyi szervei feladatainak különbségével, véli a szerző. Az állam és a civil társadalom megfelelő differenciálódása és a különbség tematizálódása híján nem csoda, hogy hiányoznak az önszolgáltató, self-help típusú szerveződések. Sőt, még

az erre való igény is hiányzik. Nincs is szó róluk a tanulmányban.

Változatos, színes és tárgyyszerű a kötet két, digitális kultúrával és információs társadalommal foglalkozó munkája. Szakadát István Jürgen Habermas kommunikatív cselekvéseméletéből kiindulva vizsgálja a világháló alternatív nyilvánosságának sajátosságait, szabályozási módjait. Az információs társadalom tükrében minőségileg változott-e a kapitalizmus logikája, s ha igen, hol van az átfordulási pont? – teszi fel a kérdést Pintér Róbert. Tanulmányában Manuel Castells nyomán, arról a selfet és identitást terhelő

feszültségről is szó esik, amely az emberek helyhez és kultúrához kötöttségének feloldódásából adódik.

A szerkesztőknek és a mögöttük álló Erasmus-kutatócsoportnak, úgy gondolom, sikerült megtalálni azt a köznapi jelenségszintet, tudniillik a közéleti kommunikáció szféráját, amelynek vizsgálata révén más társadalmi kommunikációs rendszerek felépítésének, folyamatainak és működésének számos szabályszerűsége is rekonstruálható. (*Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001, 138 o.*)

Kelemen Gábor

PhD, egy. docens (PTE)

Ízlik-e az ingyen ebéd?

András Kelen: The Gratis Economy. Privately Provided Public Goods

Az elektronikus gazdaság gyors fejlődése 2000 tavaszán megtorpant, de aligha valószínű, hogy ez a lefékeződés összeomlást jelent. Inkább arra számíthatunk, hogy aránylag kiegyensúlyozott, látványos vállalati kiugrásoktól és bukásoktól is mindinkább mentes szakasz következik, amelyben az elektronikus gazdaság technikai eszközei mellett általánosság válnak a rá jellemző viselkedési és kapcsolati formák is. Sőt, az elektronikus gazdaság valóban tömeges elterjedése ugyancsak átalakíthatja a gazdaság mikrostruktúráját.

Ennek első fontos jele, hogy az elektronikus kereskedelem a világon először valószínűleg meg az áruk cseréjének tisztán tanácskönyvi formáját, amelyben nincsenek forgalmi, illetve – a modern közgazdaságtan elfogadott szóhasználatával – tranzakciós költségek. A fejlett országokban a fejlődés már eljutott arra a fokra, hogy a elektronikus gazdaság működéséről felépített gondolat kísérleteket tények is alátámaszthatják. Az igazán érdekes gondolatkísér-

letek éppen arról szólnak, hogy az elektronikus gazdaság elterjedése látszólag felforgatja a piacgazdaság alaptörvényeit. S ha ehhez görcső alá vesszük az egyelőre csekély tényanyagot, azt tapasztalhatjuk, hogy az alaptörvényeket valójában csak kissé kell módosítanunk ahhoz, hogy igazak maradjanak.

Persze talán csak egy darabig. Úgy, ahogy Lakatos Imre a nyolcvanas években magyarul *Bizonyítások és cáfolatok* címmel megjelent könyvében a térgeometria egyik alaptételével kapcsolatban rávezette az olvasót: a tétel érvényességi köre folyamatosan bővíthet, de maga a tézis sohasem válik abszolúttá.

Kelen András könyve szintiszta szakmai provokáció, és egyre inkább előke-lősködővé és módszertani értelemben kisé-vaskalapossá váló közgazdasági szakirodalomban talán megkavarja azt a vizet, amely szellemi tápanyagban igen gazdag, mégis állóvíznek tűnik. Túl sok alaptétel van, amelyen nem merünk vitatkozni, közben pedig nem vesszük észre, hogy a mikro-gazdaság játékszabályai talán éppen a szemünk előtt változnak meg. Kelen kiindulópontja leegyszerűsítve úgy fogalmazható át: a „*nincs ingyen ebéd*” szabálya az